

Κατερίνα Λουκίδου*

8.

ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ 2015

Περίληψη

Το κείμενο σκιαγραφεί το περιβάλλον ανάπτυξης της κοινωνίας πολιτών στη Θεσσαλονίκη από τη Μεταπολίτευση έως το 2018, με έμφαση στην περίοδο της κρίσης. Εξετάζει την άνθιση της κοινωνίας πολιτών που κορυφώθηκε με τον πολλαπλασιασμό των οργανώσεων μετά το 2010 και υποχώρησε με την απόσυρση της υποστήριξης του ΣΥΡΙΖΑ στα κινηματικά αιτήματα μετά την ανάληψη της εξουσίας. Ιχνηλατώντας διαφορετικές όψεις της κοινωνίας πολιτών πριν και μετά το 2015, διαπιστώνεται ότι η συρρίκνωση των κινηματικών πρωτοβουλιών μετά το 2015 δεν ανακόπτει καθολικά ή μόνιμα τη μακρά και σύνθετη διαδικασία ωρίμανσης της κοινωνίας πολιτών, που λαμβάνει χώρα από τη Μεταπολίτευση έως το 2018 στη Θεσσαλονίκη.

* Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης.

1. Εισαγωγή

Η κοινωνία πολιτών αποτελεί μια έννοια το εύρος της οποίας διαφοροποιείται σε κάθε μελέτη, ανάλογα με το κανονιστικό ή αναλυτικό πλαίσιο που υιοθετείται κάθε φορά. Σε γενικές γραμμές «όσο περισσότερο κανονιστικό χαρακτήρα έχει μια μελέτη, τόσο πιο στενός και ο ορισμός της κοινωνίας πολιτών που χρησιμοποιεί» (Heinrich, 2005, σελ. 2013), ενώ η επιλογή της θεωρητικής προσέγγισης της κοινωνίας πολιτών καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη σχέση της με το κράτος. Στην ελληνική ακαδημαϊκή συζήτηση, όπως έχει επισημανθεί (Σωτηρόπουλος, 2004· Βούλγαρης, 2006· Αφουξενίδης, 2004, 2012), η θεώρηση που χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον, παραπέμπει περισσότερο σε αυτήν του Alexis de Toqueville και των νεο-τοκβιλιανών εκπροσώπων της, που εστιάζουν κυρίως στην παραγωγή κοινωνικού κεφαλαίου και στην οριοθετημένη συμμετοχή στον πολιτικό διάλογο μέσω συγκεκριμένων, τυπικών ως επί το πλείστον, μορφών οργάνωσης και δράσης. Με βάση αυτή την κανονιστική προσέγγιση, η κρατούσα άποψη για την κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση έως και το 2008 θα μπορούσε να συνοψιστεί στο δίπολο «δυνατό κράτος-αδύναμη κοινωνία πολιτών» (Μακρυδημήτρης, 2002· Μουζέλης και Παγουλάτος, 2003), σύμφωνα με το οποίο οι οργανώσεις διαμεσολάβησης και οι ομάδες συμφερόντων δεν μπόρεσαν να αναπτυχθούν μέσα στο υπερτροφικό -αλλά αναποτελεσματικό- κράτος. Βασικός λόγος γι' αυτό θεωρείται η «αποικιοποίηση» της κοινωνίας πολιτών από το κομματικό σύστημα και τον κρατικό μηχανισμό με σκοπό τη χειραγώγησή της, κάτι που εξάλλου παρατηρήθηκε ήδη από τα πρώτα έτη της Μεταπολίτευσης (Βούλγαρης, 2013· Λουκίδου και Σωτηρόπουλος, 2019).

Η έλευση της κρίσης πυροδότησε μια σειρά εμπειρικών μελετών, οι οποίες όχι μόνο αμφισβήτησαν την αδυναμία της κοινωνίας πολιτών, αλλά έφτασαν να διαπιστώσουν την έκρηξη της συλλογικής οργάνωσης σε διάφορα πεδία, όπως στον χώρο της κοινωνικής αλληλεγγύης (Σωτηρόπουλος, 2017· Simiti, 2017· Αφουξενίδης και Γαρδίκη, 2014· Χουλιάρης, 2014). Ένας λόγος γι' αυτό είναι ότι οι μελέτες της περιόδου της κρίσης, προσπαθώντας να συλλάβουν και να αναλύσουν τις μαζικές ή τοπικές συλλογικές κινητοποιήσεις και συσσωματώσεις που αντιπαρατέθηκαν στις κρατικές πολιτικές λιτότητας, κατέφυγαν σε διευρυμένες θεωρήσεις της έννοιας της κοινωνίας πολιτών, με εκκίνηση την προσέγγιση του Antonio Gramsci, περιλαμβάνοντας σε αυτήν και άτυπες συσσωματώσεις με κινηματικό χαρακτήρα και συγκρουσιακά ρεπερτόρια δράσης. Έτσι αναδείχθηκε ως αναλυτική κατηγορία η «άτυπη» κοινωνία πολιτών, που παρότι είχε αναλυθεί εμβριθώς ήδη πριν από την περίοδο της κρίσης (Σωτηρόπουλος, 2004· Κάλλας, 2004· Karamichas, 2007) εντούτοις δεν είχε λάβει τη θέση που της αντιστοιχεί στη

μελέτη της συλλογικής οργάνωσης. Χαρακτηριστικό για το ρόλο που έπαιξε η άτυπη κοινωνία πολιτών την περίοδο της κρίσης είναι το συμπέρασμα της συστηματικής χαρτογράφησης της κοινωνίας πολιτών των Αφουξενίδη και Γαρδίκη (2014), σύμφωνα με το οποίο οι μικρές κλίμακας μη χρηματοδοτούμενες οργανώσεις με τοπικό χαρακτήρα και στενή σχέση με τον πολιτικό ακτιβισμό, συγκροτούν μία από τις δύο βασικές κατηγορίες οργανώσεων σε εθνικό επίπεδο, μαζί με τις τυπικές χρηματοδοτούμενες οργανώσεις.

Οι πρώτες αναλύσεις για την κοινωνία πολιτών της κρίσης καλύπτουν ερευνητικά τους δύο κύκλους διαμαρτυρίας, που έλαβαν χώρα τις περιόδους των ετών 2010-2012 και 2013-2015 αντίστοιχα (Σερεντεδάκης και Κουφίδη, 2016). Σημαντική, περιορισμένη ωστόσο βιβλιογραφία (Σερεντεδάκης και Κουφίδη, 2016· Della Porta, Fernandez, Kouki and Mosca, 2017), μελετά περαιτέρω την ανάπτυξη των κινημάτων αυτών σε σχέση με την παράλληλη άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ και τον ρόλο του στη διαδικασία συγκρότησης και ανάπτυξης πρωτοβουλιών κινηματικού χαρακτήρα, που εντάσσονται στην κοινωνία πολιτών. Μελετώντας τα κόμματα-κινήματα οι Della Porta et al. (2017, σελ. 77) σημειώνουν ότι τα μέλη του ΣΥΡΙΖΑ, έχοντας πάρει μέρος σε διάφορα κοινωνικά κινήματα πριν από την κρίση, έφεραν σε επαφή το κόμμα με τις κινητοποιήσεις ενάντια στη λιτότητα και τα αιτήματα των συμμετεχόντων. Ο ΣΥΡΙΖΑ οπισθογράφησε κάθε διαμαρτυρία ενάντια στις μνημονιακές πολιτικές έως το 2015 και κατόρθωσε να κερδίσει την υποστήριξη όσων επλήγησαν περισσότερο από την κρίση, ανέπτυξε δεσμούς με σωματεία πρώτου βαθμού, με ομάδες κοινωνικής δικαιοσύνης και με το κίνημα των πλατειών. Ως κόμμα αντιπολίτευσης έθεσε στη Βουλή σχεδόν όλα τα αιτήματα που ακούγονταν στους δρόμους. Όπως και οι Podemos στην Ισπανία και το M5S στην Ιταλία, ο ΣΥΡΙΖΑ αξιοποίησε εκλογικά τη μετατροπή της κρίσης από οικονομική σε πολιτική, καθώς και τα νέα ιδεολογικά πλαίσια, ταυτότητες και ρεπερτόρια που γεννήθηκαν από το κύμα διαμαρτυρίας στις πολιτικές λιτότητας. Ο πολιτικός του λόγος εναρμονίστηκε με αυτόν των αντι-μνημονιακών κινητοποιήσεων, μετατρέποντας τον διαχωρισμό μεταξύ δεξιάς και αριστεράς σε διαχωρισμό μεταξύ των υπέρμαχων και των πολέμιων του μνημονίου και εκπροσωπώντας μια ευρεία αντιμνημονιακή πλατφόρμα (Della Porta et al., 2017, σελ. 108). Ταυτόχρονα, υιοθέτησε τη ρητορική «ενότητας της αριστεράς», μια ιδέα η οποία κυκλοφορούσε στις πλατείες, με έμφαση στον ρόλο του ως διαμορφωτή ενός μαζικού κινήματος αντίστασης και ανυπακοής, παρέχοντας έτσι μια εναλλακτική στην κρίση εκπροσώπησης. Παράλληλα, ενθάρρυνε τοπικά κινηματικά αιτήματα όπως το κίνημα των Σκουριών και της Κερατέας, υποστήριξε τις απολυμένες καθαρίστριες, το πείραμα της ΒΙΟ. ΜΕ. και συμπεριέλαβε στα ψηφοδέλτιά του πολλά ενεργά μέλη κινημάτων και ομάδων πολιτών. Η πιο πρόσφατη ωστόσο περίοδος που εκτείνεται χρο-

νικά μετά το 2015, η οποία σηματοδοτείται από τη μεταβολή του ΣΥΡΙΖΑ από κόμμα αντιπολίτευσης σε κόμμα εξουσίας παράγει περαιτέρω ερευνητικά ερωτήματα για την εξέλιξη της κοινωνίας πολιτών, τα οποία παραμένουν ανεξερευνήτα. Σύμφωνα με τους Della Porta et al. (2017, σελ. 77) μετά την υπογραφή του τρίτου Μνημονίου τον Ιούλιο του 2015 ο ΣΥΡΙΖΑ εγκατέλειψε πολλά από τα αιτήματα των κινημάτων τα οποία υποστήριζε ως αντιπολίτευση, και οι σχέσεις μεταξύ των κινημάτων και του κόμματος έγιναν εχθρικές. Παρότι το κόμμα και τα κινήματα συνέκλιναν για μια μικρή περίοδο, πλέον είναι τελείως διαχωρισμένα, ενώ τόσο ο ΣΥΡΙΖΑ όσο και τα κινήματα περνούν μια κρίση ταυτότητας (στο ίδιο, σελ. 115). Ποιές ήταν επομένως οι επιπτώσεις αυτής της μεταβολής στην οργανωσιακή έκρηξη της προηγούμενης περιόδου, ιδιαίτερα δε στις άτυπες οργανώσεις; Και αρκεί μια ενδεχόμενη υποχώρηση των κινημάτων για να εξαγομμε γενικευμένα συμπεράσματα για την κοινωνία πολιτών στη Θεσσαλονίκη;

Το παρόν άρθρο επιχειρεί να προσεγγίσει κάποια από αυτά τα ερωτήματα εστιάζοντας στην κοινωνία πολιτών της Θεσσαλονίκης ως πρόσφορη μελέτη περίπτωσης, καθώς συμπυκνώνει διαφορετικές τάσεις συλλογικής οργάνωσης. Από τη μια πλευρά διαθέτει μια αυξημένη παρουσία του κράτους, ενθαρρύνοντας τη λειτουργία οργανώσεων που απευθύνονται προς αυτό ταυτόχρονα, ως πολυπληθέστερη πόλη της περιφέρειας καλείται πρώτη να αντιμετωπίσει τη μειωμένη κρατική απόδοση, γεγονός που ενισχύει την τάση αυτο-οργάνωσης. Την περίοδο της κρίσης εμφανίζει από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα, ενώ τα εγχειρήματα όπως ο αγώνας ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του νερού και το πείραμα της ΒΙΟ.ΜΕ, την έφεραν στο προσκήνιο της κινηματικής και αντιμνημονιακής δράσης. Μεθοδολογικά, η μικρή της κλίμακα επιτρέπει την παρατήρηση των εκδηλώσεων της κοινωνίας πολιτών ως σύνολο και ταυτόχρονα σε μικροεπίπεδο, καθώς δεν απαιτούνται αυξημένοι πόροι για μια σε βάθος ανάλυση των διαφορετικών συλλογικοτήτων. Έτσι, καθιστά δυνατή μια πολυπαραγοντική εκτίμηση της πορείας της κοινωνίας πολιτών στην πόλη, χωρίς να αποκόπτει την περίοδο 2010-2015 από τη συνολική διαδικασία ανάπτυξής της.

Με βάση τα παραπάνω, στόχευση του άρθρου είναι η εξέταση των τοπικών, πολιτισμικών και πολιτικών παραγόντων ανάπτυξης της κοινωνίας πολιτών στη Θεσσαλονίκη από τη Μεταπολίτευση έως σήμερα, με έμφαση στην περίοδο της κρίσης και η ανίχνευση του αποτυπώματος του κόμματος του ΣΥΡΙΖΑ ιδιαίτερα μετά την ανάληψη της εξουσίας το 2015.

Η ανάλυση βασίζεται σε προσωπικές συνεντεύξεις με μέλη οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών στη Θεσσαλονίκη, που έλαβαν χώρα το διάστημα 2010-2014 και το έτος 2018 και σε συμμετοχική παρατήρηση της γράφουσας σε συλλογικές δράσεις τα έτη 2012-2013. Απομακρύνεται από τα κανονιστι-

κά κριτήρια για την ένταξη των οργανώσεων στην κοινωνία πολιτών και υιοθετεί έναν διευρυμένο ορισμό της έννοιας, ο οποίος δεν αποκλείει από την έννοια οργανώσεις με μη συμβατικά και συγκρουσιακά ρεπερτόρια δράσης.

Η μελέτη διαρθρώνεται σε δύο μέρη τα οποία λειτουργούν συνθετικά. Στο πρώτο μέρος χαρτογραφούνται διαφορετικές όψεις της Θεσσαλονίκης, συχνά αντιφατικές μεταξύ τους, που επιδρούν στην ίδρυση και συμμετοχή των πολιτών στη δράση της κοινωνίας πολιτών και η συνεργασία μεταξύ των οργανώσεων διαχρονικά, ενώ διαφαίνονται τα στοιχεία που οδήγησαν στον πολλαπλασιασμό των οργανώσεων μετά το 2010 και έως το 2015.

Στο δεύτερο μέρος επιχειρείται μια προσέγγιση της πορείας των οργανώσεων με κινηματικά χαρακτηριστικά και διατυπώνονται υποθέσεις εργασίας σχετικά με τη στρατηγική που ακολούθησε ο ΣΥΡΙΖΑ πριν και μετά την κατάληψη της εξουσίας. Παρουσιάζονται σε αντιπαράθεση δύο κεντρικές συνεντεύξεις από ενεργά μέλη οργανώσεων της Θεσσαλονίκης. Το πρώτο είναι μέλος του σωματίου εργαζομένων της ΕΥΑΘ, το οποίο πρωτοστάτησε στο κίνημα ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του νερού και το δεύτερο εμπλέκεται ενεργά στις δράσεις του κινήματος «δεν πληρώνω», που αφορά τα διόδια και τις μετακινήσεις με λεωφορεία στην πόλη.

2. Η Θεσσαλονίκη ως περιβάλλον ανάπτυξης της Κοινωνίας Πολιτών πριν το 2015.

Στο μέρος αυτό παρουσιάζονται συγκεκριμένες όψεις της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής της πόλης, που λειτούργησαν καθοριστικά στα χαρακτηριστικά της κοινωνίας πολιτών και εκτίθενται οι απόψεις των συνεντευξιαζόμενων για την κοινωνία πολιτών της Θεσσαλονίκης.

Περιορισμένη κλίμακα-απεριόριστες αφηγήσεις

Στα πρότυπα των περισσότερων ελληνικών πόλεων, αλλά και ακόμη περισσότερο λόγω της τοπογραφίας της -θαλάσσιο μέτωπο από τη μία πλευρά και ο Κέδρινος Λόφος από την άλλη- η Θεσσαλονίκη με πληθυσμό 1.110.312 κατοίκους και έκταση 3.683 τετραγωνικά χιλιόμετρα, χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση μιας πληθώρας χρήσεων (εμπορικών, διοικητικών, οικιστικών, πολιτιστικών, αναψυχής κ.ο.κ.) στο ιστορικό της κέντρο, την «πυρκαϊαστο ζώνη».

Η διάχυτη πολυλειτουργικότητα και η μικρή κλίμακα του κέντρου ευνοούν την ανάπτυξη δεσμών σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο, ενώ οι ίδιες οι ομάδες έχουν τη δυνατότητα δικτύωσης, ανταλλαγής τεχνογνωσίας και πόρων και οργάνωσης κοινών δραστηριοτήτων (Λ2Δ, Κ7Ε, Ι6Ε). Όπως

αναφέρουν οι ερωτώμενοι «...στη μικρή κλίμακα οι κινήσεις πολιτών δημιουργούν εμπιστοσύνη... τα άτομα τα γνωρίζεις, ξέρεις ποιος είναι και ποιος δεν είναι... Μόνο επειδή θα σε εμπιστευτεί κάποιος, θα 'ρθει και θα δουλέψει μαζί σου» (Λ2Δ), «Κάτι που ευνοεί, είναι το γεγονός ότι είναι αρκετά μεγάλη, αλλά και αρκετά μικρή για να βρίσκεσαι. Υπάρχει ένα δίκτυο ανθρώπων το οποίο συμμετέχει και τους συναντάς (Κ7Ε)».

Η μικρή κλίμακα συνδέεται στην αντίληψη των ερωτώμενων και με την άμεση πρόσληψη των προβλημάτων και την ταχεία ανταπόκριση της κοινωνίας πολιτών.

«Εγώ πιστεύω ότι η Θεσσαλονίκη, ίσως επειδή είναι και πιο μικρή, είναι γεωγραφικά έτσι φτιαγμένη, πιστεύω ότι είναι πιο ενεργή. Δηλαδή πολλά πράγματα έχουν ξεκινήσει από τη Θεσσαλονίκη πολύ πιο ενεργά. Ακόμη δηλαδή πολλά ζητήματα και της δικής μας κοινότητας, της ομοφυλικής, αλλά βλέπω και σε άλλα πράγματα οι δραστηριότητες, οι πρωτοβουλίες πολλές φορές ξεκινούσαν από εδώ. Ίσως τα προβλήματα εδώ ήταν πιο πολλά, ήταν διαφορετικά, επειδή ήταν πιο μικρή η πόλη» (Κ3Γ).

Ωστόσο, όσον αφορά προβλήματα που συνδέονται με την οικονομική κρίση, αναφέρθηκε ότι η δομή της πόλης τα κρατάει μακριά από το ιστορικό της κέντρο.

«Δεν ξέρω, νομίζω ότι τους παίρνει λίγο παραπάνω χρόνο [στους Θεσσαλονικείς], ίσως γιατί δεν είναι όπως στην Αθήνα που είναι πιο έντονα τα προβλήματα, τα βλέπεις πιο καθημερινά. Δηλαδή τώρα τα τελευταία χρόνια τα βλέπεις κι εδώ στη Θεσσαλονίκη, αλλά εγώ, όταν είχα πρωτοέρθει, πριν από δύο χρόνια, δεν έβλεπα αυτό που έβλεπα στην Αθήνα κυκλοφορώντας με τα πόδια, πολλούς άστεγους, δεν ήταν τόσο ορατά τα προβλήματα» (Κ4Δ).

Στον αντίποδα της μικρής της κλίμακας βρίσκεται η μεγάλη ποικιλία αφηγήσεων για την πόλη που απορρέει από την ιστορική διαδρομή της, την πληθώρα συνθέσεων διαφορετικών πληθυσμών και πολιτισμικών επιρροών, αλλά και από μια σειρά ρόλων που της αποδόθηκαν από την αρχαιότητα και μέχρι σήμερα: η Θεσσαλονίκη ως επαγγελματικό κέντρο, φοιτητούπολη, τουριστικός προορισμός, πολιτιστικό κέντρο, πρωτεύουσα της νεολαίας, «συμπρωτεύουσα», «πρωτεύουσα της Μακεδονίας», «φυτώριο καλλιτεχνών», «φτωχομάνα», «πολυπολιτισμική πόλη», ιστορικό σταυροδρόμι πολιτισμών κ.ο.κ.

Η πληθώρα αφηγήσεων παρέχει εύφορο έδαφος για τον εμπλουτισμό της κοινωνίας πολιτών της πόλης με μια σειρά οργανώσεων και κινητοποιήσεων ατόμων που συναρθρώνουν κοινές ταυτότητες, κάποιες φορές και με ιδιαίτερα μαζικό χαρακτήρα. Χαρακτηριστική βεβαίως είναι η ταυτότητα του «Μακεδόνα», που οδήγησε στην οργάνωση του συλλαλητηρίου το 1992, μια από τις μαζικότερες συλλογικές κινητοποιήσεις της δεκαετίας του 1990, το οποίο και επηρέασε καθοριστικά τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης στο

ζήτημα της ονομασίας της γειτονικής χώρας (Παπαγιαννόπουλος, 2009) και αναβίωσε το 2019 με αφορμή την υπογραφή της Συμφωνίας των Πρεσπών από την κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ.

«Δεύτερη τη τάξει» και «πρώτη στην εγκατάλειψη»

Μία από τις κυρίαρχες αφηγήσεις στην πόλη είναι αυτή της «συμπρωτεύουσας», η οποία λειτουργεί σε δύο επίπεδα. Έτσι, η Θεσσαλονίκη ως «δεύτερη τη τάξει» πόλη της χώρας χαρακτηρίζεται από την αυξημένη παρουσία του κρατικού μηχανισμού, καθώς συγκεντρώνει τόσο φορείς της κεντρικής διοίκησης, της αποκεντρωμένης και της περιφερειακής αυτοδιοίκησης όσο και αποκεντρωμένες υπηρεσίες διαφόρων φορέων του δημοσίου. Σε συνδυασμό με τη δεσπόζουσα θέση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και της Εκκλησίας, η παρουσία του κράτους είναι έντονη στην πόλη, παρέχοντας έναν αποδέκτη για τις κινητοποιήσεις των ομάδων που προβάλλουν κάποιο αίτημα προς το κράτος.

Από το πλήθος όμως των κρατικών θεσμών είναι γεγονός ότι πολλοί διατηρούνται μόνο ονομαστικά και κατ' επίφαση (όπως το υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης) ή δεν έχουν επιτελικές αρμοδιότητες, ενώ η νέα διοικητική διαίρεση της χώρας ενίσχυσε την τοπική αυτοδιοίκηση, χωρίς ωστόσο να την εφοδιάσει με τον αντίστοιχο προϋπολογισμό ώστε να εγγυηθεί την αποτελεσματική άσκηση των αρμοδιοτήτων της. Έτσι προκύπτει ο αντίθετος πόλος της αφήγησης περί της θέσης της πόλης στον πολιτικό και διοικητικό χάρτη της χώρας, που αντιλαμβάνεται τη Θεσσαλονίκη ως τη μεγαλύτερη αδικημένη πόλη της περιφέρειας. Η αίσθηση ότι η πόλη έχει εγκαταλειφθεί και παρακαμάει είναι διάχυτη. Όπως αναφέρει μέλος οργάνωσης, «η Θεσσαλονίκη του σήμερα δεν έχει καμία σχέση με τη Θεσσαλονίκη του 1990. Η Θεσσαλονίκη του σήμερα έχει μεγάλη παρακμή» (Κ5Ε), ενώ πολλές φορές προκύπτει η σύγκριση με το ευνοημένο «κράτος των Αθηνών». Η άποψη αυτή ενισχύεται στον καιρό της οικονομικής κρίσης, η οποία έχει επιφέρει σημαντική πτώση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών και αυξημένα ποσοστά ανεργίας ιδίως σε σχέση με άλλες περιφέρειες της χώρας.

Η αίσθηση εγκατάλειψης διοχετεύεται προς πρωτοβουλίες επίλυσης των προβλημάτων σε τοπικό επίπεδο μέσω δράσεων αλληλεγγύης και αυτο-οργάνωσης, οι οποίες συχνά φέρουν μέσα τους αντικαπιταλιστικά και αμεσοδημοκρατικά προτάγματα:

«Σε όλα αυτά τα εγχειρήματα που προσωπικά συμμετέχω δεν λέμε μονάχα “όχι” σε κάτι, λέμε “όχι” σε κάτι, αλλά πάντα υπάρχει μια πρόταση εναλλακτική, την οποία δεν την ζητάμε ή την αναθέτουμε σε κάποιον να την κάνει, την κάνουμε εμείς, είναι μια πρόταση για να την κάνουμε εμείς οι ίδιοι. Λέμε “όχι” στην αύξηση τιμών με τα σουπερμάρκετ και τις αλυσίδες των σούπερ μάρκετ,

λέμε όχι σ' αυτό και λέμε "ναί" σε ένα συνεταιριστικό παντοπωλείο και το κά-
νουμε εμείς. Και θα 'χουμε χαμηλές τιμές και υψηλής ποιότητας προϊόν» (Κ6Ε).

Υπ' αυτό το πρίσμα θα μπορούσε να αναλυθεί η πρωτόγνωρη κινητο-
ποίηση σε ζητήματα αυτοδιαχείρισης διαφόρων πτυχών της κοινωνικής και
οικονομικής ζωής στην πόλη όπως του νερού, των απορριμμάτων και κά-
ποιων βιομηχανιών (ΒΙΟ.ΜΕ.). Παράλληλα στην πόλη λειτουργούν αγορές
με εναλλακτικά νομίσματα (κοινωνικό νόμισμα ΚΟΙ.ΝΟ.), κοινωνικά συνε-
ταιριστικά παντοπωλεία (BioScoop) καθώς και Λαϊκό Πανεπιστήμιο για την
προώθηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, ήδη από το 2010.

Η ανωτέρω αντίθεση αναδεικνύει ότι η ταυτόχρονη κρατική παρουσία
και απουσία συνδέεται με την ανάπτυξη δύο τάσεων στην κοινωνία πολιτών.
Η πρώτη αφορά τις παραδοσιακές ομάδες πίεσης και άλλες οργανώσεις με
μεταύλιστικό σκοπό, οι οποίες επιδιώκουν τη συνομιλία με το κράτος και την
αύξηση της επιρροής τους στη διαμόρφωση της δημόσιας ατζέντας. Πρό-
κειται για τις ομάδες που συνήθως αναζητούν κρατική χρηματοδότηση και
έχουν τυπικό χαρακτήρα, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται και άτυπες ομάδες
που προβάλλουν αιτήματα ακολουθώντας τα υφιστάμενα κανάλια επικοι-
νωνίας με αυτό. Η δεύτερη τάση αφορά τις πρωτοβουλίες αλληλεγγύης και
αυτο-οργάνωσης που θέτουν εαυτόν εκτός της σχέσης κράτους-κοινωνίας
πολιτών. Οι ομάδες αυτές, συνήθως άτυπες και οργανωμένες από τα κάτω,
απορρίπτουν τη συνομιλία με το κράτος και κάθε είδους κρατική χρημα-
τοδότηση ή συνεργασία, στοχεύοντας στη δημιουργία και ανάπτυξη νέων
παραδειγμάτων, παράλληλων δομών δράσης και μορφών αντίστασης, νέων
πολιτικών και οικονομικών χώρων. Τα μέσα που χρησιμοποιούν είναι αντι-
συμβατικά, συχνά δε βρίσκονται εκτός της ρυθμιστικής σφαίρας του κράτους
(Καβουλάκος και Γκριτζάς 2015).

Σαφώς, παρατηρείται και ένα ενδιάμεσο πεδίο δραστηριοποίησης συσ-
σωματώσεων που συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά και από τις δύο προανα-
φερόμενες ομαδοποιήσεις. Ωστόσο, η διαφοροποίηση της δεύτερης μεγάλης
κατηγορίας οργανώσεων της κοινωνίας από την πρώτη, φανερώνει τη διεύ-
ρυνση της σφαίρας της κοινωνίας πολιτών, η οποία ενισχύθηκε την περίοδο
της κρίσης λόγω της αύξησης των αιτημάτων.

Μεταξύ Μπουτάρη και Άνθιμου, πόλης και χωριού

Μια άλλη αντίθεση που χαρακτηρίζει την πόλη είναι ο συγκερασμός στοιχεί-
ων εσωστρέφειας και εξωστρέφειας, συντηρητισμού και προόδου. Το πρώτο
κομμάτι της Θεσσαλονίκης συνοψίζεται στην έως πρόσφατα πολυετή επι-
κράτηση της συντηρητικής παράταξης στον Δήμο και στην Περιφέρεια Θεσ-
σαλονίκης και στην έντονη παρουσία και επιρροή τοπικών πολιτικών προ-
σωπικοτήτων. Πιο συγκεκριμένα έως τα τέλη του 2010 τα ποσοστά της Νέας

Δημοκρατίας στη Θεσσαλονίκη υπερίσχυαν των άλλων κομμάτων στις εκλογικές αναμετρήσεις τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Ταυτόχρονα έντονη ήταν η παρουσία και επιρροή τοπικών «αρχόντων» με συντηρητική πολιτική ταυτότητα: του Δημάρχου, του Νομάρχη (και αργότερα Περιφερειάρχη) και του Μητροπολίτη.

Τα στοιχεία αυτά γίνονται αντιληπτά από τους εκπροσώπους των ομάδων ως μια νοοτροπία «επαρχίας», η οποία σε έναν βαθμό εγκλωβίζει τους πολίτες και τους αποτρέπει από το να ενεργοποιηθούν στα κοινά και να ανταποκριθούν στα προτάγματα της συλλογικής δράσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μια συνεντευξιαζόμενη:

«[...] νοοτροπία η οποία μου θυμίζει λίγο τη νοοτροπία της επαρχίας. Φοβόμαστε το καινούργιο. Ο Άνθιμος είναι σχεδόν πολιτικό πρόσωπο στη Θεσσαλονίκη. Ο Μπουτάρης βγήκε γιατί ο κόσμος αγανάκτησε από το “όσο είμαι εγώ Μητροπολίτης [δεν θα βγεις Δήμαρχος]”» (Κ7Ε).

Σύμφωνα με άλλο μέλος ομάδας:

«Οι περισσότεροι Θεσσαλονικείς κατάγονται από ένα χωριό. Πιστεύω ότι οι άνθρωποι στη Θεσσαλονίκη δεν έχουν αστικοποιηθεί εντελώς. Γι' αυτό λέμε ότι θεσσαλονικείς είναι πιο χαλαροί, πιο φιλικοί κ.λπ. Η Θεσσαλονίκη είναι στο ενδιάμεσο. Ζούμε με το ένα πόδι στη Θεσσαλονίκη, με το ένα πόδι στη Χαλκιδική. Λειτουργούμε λίγο σα να είμαστε χωριό και λίγο σαν πόλη. Και δεν είμαστε συνεπείς στη στάση μας. Όπου μας βολεύει λειτουργούμε σα χωριό κι όπου μας βολεύει λειτουργούμε σαν πόλη» (Λ1Γ).

Η μακροχρόνια ηγεμονία της συντηρητικής παράταξης στη διοίκηση του Δήμου Θεσσαλονίκης λήγει με την εκλογή του Γιάννη Μπουτάρη το 2010. Οι προσπάθειες για τη μετάβαση αυτή διήρκεσαν περισσότερο από μια δεκαετία, μέσω της ανάπτυξης διακομματικών συμμαχιών τοπικών συμφερόντων που «αγνόησαν» τις ιδεολογικές αντιπαραθέσεις σε εθνικό επίπεδο (Λυριντζής 2000, Σωτηρόπουλος 2004) και εκφράστηκαν εκλογικά ήδη από τις εκλογές του 1998 με το αναπάντεχο ποσοστό 15,10% που έλαβε ο υποψήφιος Σπύρος Βούγιας, υποστηριζόμενος από το κόμμα του Συνασπισμού. Ανάλογο ποσοστό (15,97%) έλαβε το 2006 ο Γιάννης Μπουτάρης, γνωστός επιχειρηματίας της πόλης και ιδρυτής της ΜΚΟ «Αρκτούρος» ως ανεξάρτητος υποψήφιος. Οι διακομματικές τοπικές συμμαχίες έλαβαν οργανωμένη μορφή το 2010 με τη δημιουργία του «διαπαραταξιακού οργάνου» από παράταξεις της αντιπολίτευσης και την κοινωνία πολιτών. Η εκλογή, τελικά, του Γιάννη Μπουτάρη, συνδέεται με την υποστήριξη του από πολλές κινήσεις πολιτών, οι οποίες τάχθηκαν υπέρ του είτε στον πρώτο είτε στον δεύτερο γύρο της εκλογικής αναμέτρησης.

Η πάλι ανάμεσα στις συντηρητικές και τις προοδευτικές όψεις της Θεσσαλονίκης αποτυπώνεται και στα λόγια των συνεντευξιαζόμενων:

«Η Θεσσαλονίκη -δεν είμαι Θεσσαλονικιά- έχει ένα μέρος πολύ συντηρητικού κόσμου κι ένα μέρος πολύ πρωτοποριακού, έχει κάποια άκρα περιέργια» (Κ7Ε).

Τα δύο αυτά άκρα πόλοι -ο συντηρητισμός και η εσωστρέφεια από τη μία πλευρά και η προοδευτική αντίληψη και η εξωστρέφεια από την άλλη- εγκλωβίζουν την κοινωνία πολιτών και αποτρέπουν τους κατοίκους από το να αποκτήσουν μια σαφή ταυτότητα ενεργού πολίτη:

«... Οι Αθηναίοι είναι πιο καθαρόαιμοι αστοί. Εμείς θεωρώ ότι είμαστε λίγο εγκλωβισμένοι μεταξύ της αστικής νοοτροπίας και της νοοτροπίας της περιφέρειας κι έτσι καταλήγουμε απλώς να γκρινιάζουμε και για τους μεν και για τους δε, χωρίς να έχουμε βρει ακριβώς ξεκάθαρα τη θέση μας. Και κάπου εκεί το χάνουμε δηλαδή. Θεωρώ ότι είμαστε εγκλωβισμένοι ανάμεσα σε δύο» (Λ1Γ).

Η ανάληψη της ηγεσίας του Δήμου και η στροφή προς μια διοίκηση φιλική προς τις εθελοντικές ομάδες της πόλης, ενθάρρυνε το προοδευτικό κομμάτι της κοινωνίας πολιτών την περίοδο μετά το 2010, όπως αναλύεται στην αμέσως επόμενη παράγραφο.

Ενεργοί πολίτες

Στο ερώτημα εάν οι Θεσσαλονικείς ενεργοποιούνται για τα ζητήματα που τους αφορούν, η πλειοψηφία των συνεντευξιζόμενων αντιλαμβάνεται τη συλλογική ενεργοποίηση ως χαμηλή. Θεωρούν ότι οι πολίτες «δεν συμμετέχουν ενεργά», «όσο θα έπρεπε» ή «στο ποσοστό που θα έπρεπε», και πιστεύουν πως μόνο ένα πολύ μικρό μέρος τους δραστηριοποιείται για τα θέματα που τους αφορούν.

Πέρα από τους λόγους που συνδέονται άμεσα με την πόλη της Θεσσαλονίκης, όπως αυτοί καταγράφονται στην αμέσως προηγούμενη ενότητα, οι συνεντευξιζόμενοι ανέφεραν και μια σειρά άλλων αιτιών, στις οποίες αποδίδουν τη μικρή συμμετοχή των πολιτών: τέτοιες είναι η νοοτροπία ανάθεσης, η έλλειψη παιδείας σε σχέση με τη διεκδίκηση, η έλλειψη ενότητας, προσήλωσης και αφοσίωσης σε έναν στόχο, ο φόβος, το κομματικό «καπέλωμα» (Π1Α), η σκόπιμη έλλειψη ενθάρρυνσης από το ίδιο το κράτος (Ι6Ε), η έλλειψη χρηματοδότησης, η έλλειψη ενημέρωσης και κουλτούρας συλλογικής διεκδίκησης, η έλλειψη παραδείγματος και ο ατομικισμός (Κ9Ε).

Κάποιοι εκπρόσωποι οργανώσεων θεωρούν ότι ειδικότερα κατά την περίοδο της κρίσης ο ατομικισμός εντείνεται, καθώς «η κρίση κάνει τους ανθρώπους να κοιτάνε τον εαυτό τους» (Κ9Ε), ενώ σημαντικό ρόλο παίζει και η έλλειψη χρημάτων και χρόνου λόγω του καθημερινού αγώνα για την επιβίωση (Λ1Α, Π1Β).

Τονίζεται συχνά το στοιχείο μιας σταθερής ανακυκλούμενης μειοψηφίας πολιτών με πολλαπλή συμμετοχή σε συλλογικές κινητοποιήσεις (Λ1Γ, Λ1Β,

K2B), έναντι μιας ανενεργού πλειοψηφίας που επαφίεται στη δραστηριοποίηση των υπολοίπων. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στους νέους, καθώς «υπάρχει όλο αυτό το πολιτικό κομμάτι της νεολαίας που εκφράστηκε και από τους “Αγανακτισμένους”» (I1A). Ένα μέλος θεωρεί ότι «υπάρχει μια μάζα κρίσιμη που είναι κάτι παραπάνω από υπερενεργοποιημένη και η πλειοψηφία όχι, δεν αντιδρά όπως θα ήταν αναμενόμενο σε αυτές τις συνθήκες» (K2B), ενώ άλλο μέλος εκτιμά ότι:

«αυτοί οι οποίοι μπορούν να αφιερώσουν τον χρόνο τους, να αφιερώσουν χρήματα κ.λπ. είναι ισχνή μειοψηφία σε σχέση δηλαδή με τον πληθυσμό της πόλης. Αυτοί που τελικά εκτίθενται, μπαίνουν μπροστά να κάνουν θυσίες, κάνουν προσπάθειες, είναι λίγοι. Αυτό δεν άλλαξε με την κρίση. Εξακολουθούν οι περισσότεροι να περιμένουν τα πάντα από τους άλλους» (Λ1B).

Αυτό ωστόσο που σημειώνει η πλειονότητα των ερωτώμενων είναι η αύξηση στην ενεργοποίηση των πολιτών, η έναρξη της οποίας προσδιορίζεται περίπου την περίοδο 2010-2014, κάτι που επιβεβαιώνει τη σχετική βιβλιογραφία περί «οργανωσιακής έκρηξης». Η έντονη μεταβολή στη συμμετοχή σε συλλογικές πρωτοβουλίες περιγράφεται ως «οργασμός νέων οργανώσεων» (I3Γ), ως μια «διαρκώς αυξανόμενη ριζοσπαστικότητα που ωριμάζει» (I1A), την οποία τα ίδια τα μέλη των οργανώσεων αντιλαμβάνονται ως ανέλπιστη (I6E) καθώς, όπως δηλώνουν: «Ποιος να φανταζόταν ότι μπορούν να γίνουν όλα αυτά τα πράγματα;» (I5E).

Η αύξηση συνδέεται σαφώς και με την οικονομική κρίση καθώς «Είναι λογικό λόγω των ακραίων καταστάσεων τις οποίες βιώνουμε» (I7Z), «ο κόσμος αντιλαμβάνεται ότι, αν δεν κινηθεί συλλογικά, δεν θα αλλάξουν τα πράγματα» (I1A).

Η ανάπτυξη αυτή της κοινωνίας πολιτών θεωρείται ότι βρίσκεται σε αρχικό στάδιο. Σύμφωνα με τους ερωτώμενους «έχει αρχίσει κάτι να κινείται, αλλά θέλει ακόμη δρόμο» (I8A), «κάτι κινείται τώρα, αλλά μερικές φορές νιώθω ότι δεν είναι αρκετό» (I7Z), «...αν βάλουμε το άθροισμα όλων των ατόμων το ποσοστό είναι πολύ χαμηλό» (I3Γ), «πιστεύω ότι έχει αυξηθεί η δράση των πολιτών της Θεσσαλονίκης, χωρίς όμως να φτάσει εκεί που θα έπρεπε να βρίσκεται» (K1A).

3. Ο ρόλος του ΣΥΡΙΖΑ στην ανάπτυξη της Κοινωνίας Πολιτών

Ο ΣΥΡΙΖΑ ως αντιπολίτευση

Η ισχνή αλλά ενεργή μειοψηφία ενεργών πολιτών της Θεσσαλονίκης που περιγράφεται από μεγάλο μέρος των οργανώσεων μετά την έναρξη της κρίσης λειτούργησε προς την κατεύθυνση της προσέγγισης του ΣΥΡΙΖΑ και

των κινημάτων, η σχέση των οποίων περιγράφεται ως παράλληλη. Ο ΣΥΡΙΖΑ δεν οργάνωσε τα κινήματα ούτε έθεσε τα αιτήματα, ωστόσο είχε θετική ανταπόκριση σε αυτά, σε αντίθεση με άλλα κόμματα της αριστεράς (ΙΙΑ,ΙΙΒ). Καθώς πολλά στελέχη του κόμματος συμμετείχαν ατομικά σε όλα τα κινήματα, σύντομα ανέπτυξαν σχέσεις με τα μέλη των κινημάτων.

[...] Ανακυκλωνόμαστε, βλέπεις τα ίδια πρόσωπα στους ίδιους χώρους, πας στο κίνημα για τα σκουπίδια, στο κίνημα για το νερό, για την υγεία, του χρυσού, βλέπεις τα ίδια πρόσωπα γενικώς και έτσι γνωριστήκαμε με τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ παραπάνω [...], έτσι ήρθαμε σε επαφή, με τις πορείες. [...] Ποτέ δε μας είπε έλα να γραφτείς στο ΣΥΡΙΖΑ, απλά ήταν σε κοινές δράσεις. [...]Ο ΣΥΡΙΖΑ ήταν παντού, σε όλα τα κινήματα, ήταν μέσα δικοί του άνθρωποι, συνήθως οι ίδιοι άνθρωποι, δεν είχε και τρομερά πολύ κόσμο (ΙΙΒ).

Διαθέτοντας έναν οργανωμένο μηχανισμό ο ΣΥΡΙΖΑ πολλές φορές στήριξε με πόρους και τεχνογνωσία τα κινήματα. Οι σχέσεις εμπιστοσύνης και αλληλοϋποστήριξης οδήγησαν το 2012 στην στρατολόγηση γνωστών στελεχών κινημάτων στο ψηφοδέλτιο του ΣΥΡΙΖΑ, με την επισήμανση ότι η συμμετοχή τους θα βοηθούσε περαιτέρω το κίνημα. Όπως αναφέρει το μέλος του σωματείου εργαζομένων της ΕΥΑΘ:

«Είπα όχι, με το σκεπτικό ότι μέχρι σήμερα είμαι ο/η [Τάδε], από αύριο θα είμαι ο/η [Τάδε] του ΣΥΡΙΖΑ, θα μου το χτυπάνε αυτό το πράγμα, έτσι είναι και σήμερα, ακόμα απολογούμαι για όλα. Μετά έγιναν δύο συναντήσεις μου είπαν ότι για το σωματείο θα είναι μια βοήθεια να εμφανίσεις σε ένα άλλο κοινό, πιο ευρύ και πανελλαδικά, τον αγώνα του νερού. Και θα βοηθήσεις και θα βοηθήσει και το κίνημα. Και είπα το ναι, και δεν σου κρύβω ότι μέσα μου είπα, «εντάξει μωρέ, 3% πήρε, ποιος θα το μάθει;» Εμ, έλα που πήρε 17% και έγινε δεύτερο κόμμα» (ΙΙΒ).

Το κόμμα στήριξε πράγματι το κίνημα, κινητοποιώντας, για παράδειγμα, το 2013 τα μέλη του σε ολόκληρη την Ελλάδα για να υπογράψουν ηλεκτρονικά αίτημα προς το Ευρωκοινοβούλιο κατά της ιδιωτικοποίησης της ΕΥΑΘ, στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας «Right to water», ενώ στήριξε το δημοψήφισμα του νερού το 2014 σε αντίθεση με τα άλλα κόμματα της αριστεράς, όπως το ΚΚΕ και η ΑΝΤΑΡΣΥΑ.

Σύμφωνα με τον έτερο συνεντευξιζόμενο, μέλος των κινημάτων «δεν πληρώνω», η συμβολή του ΣΥΡΙΖΑ στην ανάπτυξη των κινημάτων συνίσταται στην ανάληψη της πολιτικής εκπροσώπησης των πολιτών που πήραν μέρος στις κινητοποιήσεις, η οποία εμμέσως ενθάρρυνε το κίνημα.

«Όλος αυτός ο κόσμος όμως που κινητοποιήθηκε έβαζε και μερικά πολιτικά ζητήματα. Δηλαδή οι πλατείες έβαλαν πολλά πολιτικά ζητήματα, τη δημοκρατία, να τιμωρηθούν αυτοί [που μας έφεραν εδώ] να γυρίσουν πίσω τα κλεμμένα κλπ. [...] Όλος αυτός ο κόσμος που κινήθηκε γύρω από αυτά τα

θέματα, αυτό που περιγράψαμε ως ριζοσπαστικοποίηση, ήρθε και ανέθεσε στο ΣΥΡΙΖΑ να τον εκφράσει πολιτικά». (I1A)

Η ανάθεση της πολιτικής εκπροσώπησης ήταν και η αρχή της υποχώρησης των κινημάτων ήδη από το 2012.

«Και από τη στιγμή που έκανε ανάθεση άρχισε σιγά σιγά όλη αυτή η ριζοσπαστικοποίηση, το κίνημα, να υποχωρεί και να αναθέτει. Υποχωρούσε επειδή ανέθεσε. Όχι από το 2015, πολύ νωρίτερα. Από το 2012 και μετά. Και όσο περνούσε ο καιρός ο ΣΥΡΙΖΑ υποσχόταν ότι τα θέματα αυτά θα τα λύσει και η ανάθεση οδηγούσε σε διαρκή υποχώρηση των κινημάτων». (I1A)

Ο ίδιος συνεντευξιαζόμενος θεωρεί ότι η ανάθεση αυτή χρησιμοποιήθηκε εργαλειακά καθώς «ο ΣΥΡΙΖΑ θεώρησε ότι το κίνημα είναι ένα εργαλείο πολιτικής ανόδου, όπως έγινε και με το δημοψήφισμα» (I1A).

Ο ΣΥΡΙΖΑ στην κυβέρνηση: η εγκατάλειψη των κινημάτων

Στο ερώτημα για τη στάση του ΣΥΡΙΖΑ απέναντι στα κινήματα μετά την ανάληψη της εξουσίας, τα δύο συνεντευξιαζόμενα μέλη συμφωνούν στην άποψη της εγκατάλειψης των κινηματικών θέσεων.

«Η κατάληξη ήταν ότι ήρθε ο ΣΥΡΙΖΑ, από αυτά που υποσχόταν δεν υλοποίησε τίποτα, υπάρχει μια μεγάλη απογοήτευση σε όλο αυτό τον κόσμο, δεν υπάρχουν αυτά τα κινήματα τώρα...». (I1A)

Η στιγμή της απογοήτευσης των κινημάτων σύμφωνα με τον πρώτο συνεντευξιαζόμενο επήλθε τον Ιούλιο του 2015, μετά το δημοψήφισμα και την υπογραφή του Μνημονίου από τον ΣΥΡΙΖΑ.

«Το 2015 είχαμε πολλές προσδοκίες, θεωρούσαμε ότι κάποια πράγματα αυτονόητα θα γίνονε.[...] Από τον Ιανουάριο μέχρι τον Ιούλιο υπήρχε μια διαδικασία αναμονής, τί θα γίνει. Δηλαδή έχεις ανθρώπους δικούς σου που μπήκαν στην κυβέρνηση, βουλευτές. “Ναι, καλά, το παλεύουμε θέλουν να μας ρίξουν,” καταλαβαίνω, “αριστερή παρένθεση,” λες, “ησύχασα, το διασφαλίζω”, βέβαια δεν κοιμάσαι ήσυχος, ενοχλείς. Σου κάνει το Μνημόνιο και χάνεις τη γη κάτω από τα πόδια σου. Και μετά βλέπεις σιγά-σιγά ο κόσμος να απομακρύνεται από σένα και οι πρώην σύντροφοί σου και οι πρώην υπουργοί σου. Παίρνω ανθρώπους τηλέφωνο που τους έπαιρνα πριν και δεν απαντάνε. Από το 2015 και μετά δεν είμαι πουθενά στο κόμμα, δεν ήμουν υποψήφιος». (I1B)

Και οι δύο συνεντευξιαζόμενοι συμφωνούν ότι η «προδοσία αυτή» (I1A) απογοήτευσε τα μέλη των κινημάτων. «Όλοι παραδοθήκανε, απογοητεύτηκαν, εγώ δεν έχω συνέλθει, προσπαθώ να κάνω πράγματα σαν σωματείο και κρατάω τη φλόγα και είναι αναμμένη, όχι πολύ δυνατή όμως. Αλλά δεν έχουν την ορμή που είχαν παλιά και την όρεξη». (I1B) Συνέπεια ήταν η απώλεια της μαζικότητας των κινημάτων, που αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό τους.

«Αυτό με τα διόδια, κινητοποίησε, είχε μαζικά χαρακτηριστικά, κινητο-

ποιήθηκε όλη η χώρα. Με το θέμα του ΟΑΣΘ, είχε κινητοποιηθεί όλη η Θεσσαλονίκη με τα σκουπίδια [υπόθεση ΣΜΑ Ευκαρπίας] ή για τη Χαλκιδική [Σκουριές]. Τώρα κατεβαίνουν πενήντα άνθρωποι εδώ και άλλοι πενήντα στην Αθήνα και να κάνουν ντου στα δικαστήρια δεν είναι κίνημα». (I1A)

Επισημαίνεται επίσης η ταύτιση του ΣΥΡΙΖΑ με τις προηγούμενες κυβερνήσεις στη συνείδηση των μελών των κινημάτων μετά το 2015. «Και φυσικά η μεγάλη απογοήτευση «είδαμε και αυτούς» Εσύ μπορεί να λες ότι την τελευταία τριετία δεν πουλήθηκε η εταιρία, προσπαθούν να κάνουν κάποια πράγματα, “ε, συριζαίοι είναι, πουλάνε, τι θα γίνει στο τέλος θα την πουλήσουν”». (I1B)

Εκτός από την απογοήτευση, η συμμετοχή στα κινήματα αποθαρρύνθηκε μέσω της οικονομικής και ψυχολογικής εξόντωσης των μελών τους. Μέλη των κινήσεων κατά των διοδίων αντιμετωπίζουν μεγάλα πρόστιμα από τη διέλευση χωρίς πληρωμή διοδίων, τα οποία έχουν οδηγήσει ακόμα και σε κατασχέσεις των σπιτιών τους. Τα μέλη του κινήματος ανέμεναν να ρυθμίσει ο ΣΥΡΙΖΑ τα πρόστιμα όταν αναλάβει την εξουσία, πράγμα που δεν έγινε.

«Τώρα πού είναι αυτοί οι άνθρωποι που ταλαιπωρήθηκαν, ο καθένας τραβάει το μαρτύριό του. Δηλαδή πέρα από το ότι προδόθηκαν κάποια αιτήματα που υπήρχαν, εμείς που συμμετείχαμε και είχαμε έναν πρωταγωνιστικό ρόλο, είχαμε και ένα ζήτημα, πώς να το πω, ευθύνης, ότι αφήσαμε όλους αυτούς τους ανθρώπους εκτεθειμένους, πόσο μάλλον αυτοί που είναι υπουργοί τώρα, Πρωθυπουργός κλπ, έχουν και μια θέση, θα μπορούσαν να τα είχαν λύσει αυτά τα ζητήματα, δεν τα έχουν λύσει».

Είναι κοινή επίσης η άποψη ότι ο ΣΥΡΙΖΑ, μετά την ανάληψη της εξουσίας προσπάθησε να υποτάξει τα κινήματα, χρησιμοποιώντας το οπλοστάσιό τους κατά βούληση, όπως η απόφαση του ΣτΕ για τον δημόσιο χαρακτήρα του νερού και προτείνοντας λύσεις οι οποίες τελικά οδήγησαν στο αντίθετο αποτέλεσμα.

«Είναι πολύ καλοί στην προπαγάνδα, πάρα πολύ καλοί..[]. Δηλαδή η απόφαση του ΣτΕ έλεγε ότι 51% πρέπει να ανήκει στο Δημόσιο. Τον Ιανουάριο του 2015 καλέσαμε να εφαρμόσει την απόφαση. Πέρασε το 2015, 2016, 2017 φτάνει το 2018 που θέλουν να εντάξουν τις εταιρίες του δημοσίου στο Υπερταμείο. []. Και χρησιμοποιούν την απόφαση του ΣτΕ, περνάει για μια μέρα στο Δημόσιο [η ΕΥΔΑΠ] και την ίδια μέρα περνάει αυτόματα στο Υπερταμείο. [] Που το Υπερταμείο δεν είναι Δημόσιο. Τέσσερα χρόνια δεν εφαρμόσαν την απόφαση του ΣτΕ παρά την ώρα που θέλαν να μεταφέρουν την εταιρία στο Υπερταμείο. Αυτό πώς το βαφτίζεις;». (I1B)

Οι τρόποι που εφάρμοσε είναι έμμεσοι, κάτι που δυσχεραίνει πλέον τα κινήματα να προσελκύσουν νέα μέλη, καθώς στην κοινή γνώμη παρουσιάζονται ως λύσεις.

«Αυτό που καταλογίζω στον ΣΥΡΙΖΑ είναι ότι έγινε τόσο έμμεσα η ιδιω-

τικοποίηση ότι και για μας που ασχολούμαστε και έχουμε και δικηγόρο, είναι δύσκολο να το κατανοήσουμε. Πόσο μάλλον να το πω στην Κατερίνα, έλα στο δρόμο μαζί μου να κάνουμε κίνημα». (IIB)

Το ίδιο συνέβη και με τη νομοθετική ρύθμιση των υπαίθριων αγορών, αίτημα των κινημάτων «χωρίς μεσάζοντες» που λειτούργησε τελικά αποτρεπτικά, καθώς δημιούργησε καθυστερήσεις και περιορισμούς, με αποτέλεσμα να εξαντλήσει το κίνημα.

«Ουσιαστικά τώρα διώκονται [οι αγορές χωρίς μεσάζοντες]. Γιατί τότε δεν υπήρχε κάποιος νόμος που να διέπει όλα αυτά. Τώρα έρχεται νόμος και σου λέει «κοίταξε, θες να το κάνεις; Δεν θα το κάνεις όπως σου κατέβει εσένα με τον τρόπο που σκέφτεσαι, με την αυτονομία σου, με την ευρηματικότητά σου, θα το βάλουμε με όρους». Τα κινήματα έχουν την αυτονομία τους. Ουσιαστικά τα κινήματα εκφράζουν μια ενεργητικότητα της κοινωνίας. Δεν μπορείς αυτή την ενεργητικότητα εσύ να τη ρεγουλάρεις. Έχουν δικούς τους νόμους οι οποίοι διαμορφώνονται, ρυθμούς οι οποίοι διαμορφώνονται στην εξέλιξη, αποκτάν άλλη δυναμική στην πορεία των πραγμάτων ή υποχωρούν. Στην περίπτωση που ξεκινήσαμε να λέμε υπήρχε αυτή η δυναμική, ξεκίνησε από λίγους ανθρώπους, απέκτησε μαζικά χαρακτηριστικά, προσπάθησαν να έχουν και εναλλακτική πρόταση, μετά τα ακούμπησαν στον ΣΥΡΙΖΑ ακριβώς γιατί δεν είχαν την οργανωτική μορφή να κάτσουν να επεξεργαστούν προγράμματα κλπ, είχαν το στοιχείο του αυθόρμητου. Τα κινήματα, τα βασικά τους χαρακτηριστικά είναι το αυθόρμητο. Και όποιος επιχειρήσει αυτό το αυθόρμητο να το διαχειριστεί ή να το κεφαλαιοποιήσει ουσιαστικά είναι εχθρός του κινήματος». (IIA)

Άλλες φορές η αποδυνάμωση των αιτημάτων επήλθε μέσω της μεγάλης αδράνειας και καθυστέρησης της ρύθμισής τους, όπως στην περίπτωση της εξόρυξης χρυσού στις Σκουριές. Τα άτομα που δραστηριοποιούνται εκεί δεν ξεπερνούν πλέον τα 100 (IIA). «Σκουριές, πολύ καλό παράδειγμα. Πριν έκαναν διαμάχη με την εταιρία, η εταιρία προχωράει, σκάβει, σκάβει, σκάβει, κάποια στιγμή δεν θα μείνει βουνό. Και να βγάλει μια απόφαση η Κυβέρνηση, δεν θα χει μείνει βουνό. Τι να το κάνουμε;». (IIB)

Κατά την άποψη των συνεντευξιαζόμενων, η όποια δήλωση υποστήριξης των κινημάτων από το κόμμα μετά το 2015 γίνεται για λόγους διατήρησης ισορροπιών. Στόχος του ΣΥΡΙΖΑ, μέσω της χειραγώγησης των κινημάτων είναι η απουσία διαμαρτυριών και πορειών, η σίγαση της συλλογικής διαμαρτυρίας σε επόμενα μέτρα λιτότητας.

«Δηλαδή όλα γίνονται για να μην υπάρχει πεζοδρόμιο. Κίνημα δηλαδή. Αντίδραση. Όλα γίνονται για να χειριστούν τον αστάθμητο παράγοντα που είναι ο λαϊκός παράγοντας, αυτή η ριζοσπαστικοποίηση που λέγαμε, την οποία δεν μπορείς να τη ρεγουλάρεις, δεν ξέρεις πως θα σου βγει κάθε φορά». (IIA)

Τα δύο μέλη αποδίδουν σε ψηφοθηρικούς λόγους και σε λόγους πίεσης από διάφορα συμφέροντα, τοπικά, εθνικά ή της Τρόικας, τη μεταστροφή του ΣΥΡΙΖΑ. «Έχουν μεταλλαχθεί τόσο που δεν μπορούν να προχωρήσουν σε τέτοιες καταστάσεις δηλαδή κάποια πράγματα να τα κάνουν. Το θέμα για τον ΟΑΣΘ για παράδειγμα, έχουν μεταλλαχθεί, έχουν άλλη αντίληψη τώρα. Δεν είναι οι ίδιοι άνθρωποι που ήταν». (I1A)

Όσον αφορά την υποστήριξη που έδειχνε στα αιτήματα πριν το 2015, θεωρούν ότι έγινε λόγω άγνοιας κινδύνου, κάποιες φορές με λογική ψηφοθηρίας και κεφαλαιοποίησης των αγώνων. Στο ερώτημα εάν αναδρομικά θεωρούν ότι υπήρχε πολιτική βούληση για την επίλυση των ζητημάτων πριν την άνοδο στην εξουσία, οι απόψεις διαφέρουν. Ο ένας συνεντευξιαζόμενος θεωρεί ότι δεν υπήρχε ποτέ (I1A), ενώ ο δεύτερος θεωρεί ότι υπήρχαν καλές προθέσεις, ωστόσο δεν υπήρχε καμία γνώση διαχείρισης των αιτημάτων και διακυβέρνησης. «Και κατάλαβα ότι οι συνελεύσεις του ΣΥΡΙΖΑ είναι ένα group therapy» (I1B).

Παρά την απογοήτευση των δύο συνεντευξιαζόμενων και τα λογοπαίγνια τους με τη λέξη ελπίδα, κεντρικό σύνθημα του ΣΥΡΙΖΑ, οι συνεντευξείς ανέδειξαν ότι η ελπίδα εντός των κινημάτων διασώθηκε, ωστόσο έχει αποκοπεί από τη σύνδεση με οποιοδήποτε κόμμα. Σύμφωνα με το μέλος I1A, η ριζοσπαστικοποίηση εμφανίζεται και πάλι, πολλές φορές με συντηρητικά χαρακτηριστικά, όπως στο πρόσφατο συλλαλητήριο για το Μακεδονικό. Μια πιο ελπιδοφόρα έκφασή της είναι η αλληλεγγύη των Ελλήνων στην προσφυγική κρίση.

«Λοιπόν επομένως το κλίμα είναι βαρύ, δεν είναι όπως το 2011, έχουμε υποχώρηση, παρόλο όμως που στην υποχώρηση έχουμε και εκφάνσεις οι οποίες μας δίνουν μια ελπίδα και κυρίως το προσφυγικό είναι ένα θετικό τέτοιο». (I1A)

Η ελπίδα προκύπτει κυρίως από την αντίληψη και των δύο συνεντευξιαζόμενων για τη φύση των κινημάτων, των πολιτών και της συλλογικής δράσης και την πεποίθηση ότι η υποχώρηση είναι μια περίοδος ανασύνταξης της κοινωνίας πολιτών.

«Έχει περιόδους που είναι σε άνοδο, περιόδους υποχώρησης και ξαναεμφανίζεται, έχει δικούς της κανόνες. Δεν καθοδηγείται από κάποιον, από το κόμμα, από κάποιον πολιτικό οργανισμό. Όταν ο κόσμος καταλαβαίνει ότι πρέπει ρε παιδί μου, εδώ είναι πρόβλημα και πρέπει να κινηθούμε να δείξουμε ότι.. το κάνει. Το κάνει». (I1A)

4. Συμπεράσματα

Σκιαγραφώντας το περιβάλλον της κοινωνίας πολιτών της Θεσσαλονίκης, γίνεται καταρχήν εμφανές ότι οποιαδήποτε κρίση περί οργανωσιακής έκρηξης ή

υποχώρησης της περιόδου 2010-2018 δεν μπορεί να απομονωθεί από τη μακρά διαδικασία ωρίμανσης της κοινωνίας πολιτών που λαμβάνει χώρα από τη Μεταπολίτευση έως την κρίση. Στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης, η διαδικασία αυτή γίνεται ορατή ήδη από τη δεκαετία του 1990, μέσω της προσπάθειας ανατροπής της συντηρητικής ηγεσίας του Δήμου και διευκολύνεται από την ευχέρεια επικοινωνίας των οργανώσεων και των μελών λόγω της κλίμακας και λειτουργίας της πόλης και την ποικιλία ταυτοτήτων της πόλης.

Περαιτέρω, το «υπερτροφικό αλλά αναποτελεσματικό κράτος» στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης αποτελεί παράγοντα κινητοποίησης της κοινωνίας πολιτών προς δύο κατευθύνσεις, από τη μία πλευρά προς την ίδρυση οργανώσεων που απευθύνονται προς το κράτος και από την άλλη προς την εμφάνιση πρωτοβουλιών αυτοδιαχείρισης και αλληλεγγύης.

Φτάνοντας στο 2010, θα λέγαμε ότι στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης η έλευση της κρίσης συμπίπτει με μια άλλη σημαντική μεταβολή, την ανατροπή της συντηρητικής παράταξης και την ανάληψη της ηγεσίας του Δήμου από έναν ενεργό πολίτη που υποστηρίχθηκε από την κοινωνία πολιτών. Έτσι ενισχύεται ταυτόχρονα η κινηματική αντίδραση στις πολιτικές λιτότητας και η δράση μη κινηματικών οργανώσεων με μεταϋλιστικό αντικείμενο όπως η ποδηλασία, η προστασία του περιβάλλοντος κ.ο.κ. Οι δύο αυτές τάσεις έρχονται σε επαφή και αλληλεπιδρούν, δανείζοντας στοιχεία και ρεπερτόρια η μία στην άλλη και διαμορφώνοντας συχνά κοινά αιτήματα. Ιδιαίτερο ρόλο σε αυτό παίζουν τα κοινά μέλη, μέρος μιας ενεργής ανακυκλούμενης μειοψηφίας πολιτών στην πόλη. Μέσω αυτής της μειοψηφίας γίνεται και η όσμωση των κινημάτων με τον ΣΥΡΙΖΑ ως κόμμα αντιπολίτευσης, με αποτέλεσμα την περαιτέρω ώθηση της κοινωνίας πολιτών.

Ωστόσο η όσμωση αυτή συνοδεύτηκε και από την ανάληψη από τον ΣΥΡΙΖΑ της πολιτικής εκπροσώπησης των κινημάτων, κάτι που οδήγησε σταδιακά από το 2012 έως το 2015 στην ανάθεση των αιτημάτων στο κόμμα και την απώλεια της αυτοτέλειας των κινημάτων ως φορέων πολιτικών αιτημάτων. Το αποτέλεσμα ήταν ότι μετά το 2015 η μεταστροφή της στάσης του κόμματος προς τα κινήματα και η προσπάθεια χειραγώγησής τους και κατάλυσής τους, επέφερε μια γενική κρίση ταυτότητας στην κινηματική πλευρά της κοινωνίας πολιτών.

Ξαναγυρίζοντας στο αρχικό συμπέρασμα θα λέγαμε ότι, ακριβώς επειδή η οργανωσιακή τόνωση της περιόδου 2010-2014 αποτελεί μια μακρά διαδικασία που έχει τις ρίζες της πολύ πριν την περίοδο της κρίσης, η συρρίκνωση των κινημάτων στη Θεσσαλονίκη μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον ΣΥΡΙΖΑ δεν μπορεί να ειπωθεί ούτε ως καθολική, ούτε ως μόνιμη αποδυνάμωση της κοινωνίας πολιτών. Νέα πεδία συλλογικής δράσης και νέα ρεπερτόρια αναδύονται, με παράδειγμα το πεδίο του προσφυγικού,

τα οποία φανερώνουν τη δυναμική της κοινωνίας πολιτών έτσι όπως έχει διαμορφωθεί τις τελευταίες δεκαετίες. Αναγκαιότητα σε κάθε περίπτωση αποτελεί ο συνεχής αναστοχασμός και η αναδιατύπωση των ερωτημάτων σχετικών με την κοινωνία πολιτών και την κρίση, έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνουν σχέσεις και συνθήκες διαμόρφωσης της συλλογικής δράσης από τη Μεταπολίτευση έως σήμερα και η παρακολούθηση της διαδικασίας αυτής και των νέων δυναμικών σε μικρο- μεσο- και μακροεπίπεδο.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αγγελόπουλος, Γ. (2003). Πολιτικές πρακτικές και πολυπολιτισμικότητα. Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 1997. *Ο Πολίτης*, 107, σελ. 35-43.
- Αφουξενίδης, Α. (2004). Κοινωνικό κεφάλαιο και μη κυβερνητικές οργανώσεις στην Ελλάδα. *Κοινωνία Πολιτών*, 10, σελ. 60-65.
- Αφουξενίδης, Α. (2012α). Η κοινωνία πολιτών στη μετα-κομμουνιστική Ευρώπη. Στο Κ. Κεντρωτής (επιμ.), *Μετά το «τέλος» της Ιστορίας* (σελ. 81-92). Αθήνα: Σιδέρης.
- Αφουξενίδης, Α. (2012β). Η συνεισφορά των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών και των άτυπων δικτύων στην καταπολέμηση των διακρίσεων. Στο Δ. Μπαλούρδος και Μ. Χρυσάκης (επιμ.), *Καταπολέμηση των διακρίσεων: τάσεις, προκλήσεις, πολιτικές* (σελ. 169 - 180). Αθήνα: εκδ. Παπαζήση.
- Αφουξενίδης, Α. και Γαρδίκη, Μ. (2014). Χαρτογραφώντας την κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα σήμερα: προβλήματα και προοπτικές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 143 (B), σελ. 33-53.
- Βούλγαρης, Γ. (2006). Κράτος και κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα: Μια σχέση προς επανεξέταση; *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 28, σελ. 5-33.
- Βούλγαρης, Γ. (2013). Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009. Αθήνα: Πόλις.
- Καβουλάκος, Ι. Κ. και Γκριτζάς, Γ. (2015). Κινήματα και εναλλακτικοί χώροι στην Ελλάδα της κρίσης: μία νέα κοινωνία πολιτών. Στο Ν. Δεμερτζής και Ν. Γεωργαράκης (επιμ.), *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας: Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού* (σελ. 337-355). Αθήνα: Gutenberg.
- Κάλλας, Γ. (2004). Μια εμπειρική διερεύνηση της κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα. Στο Δ.Α. Σωτηρόπουλος (επιμ.), *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών* (σελ. 203-233). Αθήνα: Ποταμός.

- Λουκίδου, Κ. και Σωτηρόπουλος, Δ. Α. (2019). Αυτόνομη ανασυγκρότηση ή ετεροκαθορισμός από το κράτος; Η «κοινωνία πολιτών» και η σχέση της με το κράτος κατά τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Στο Γ. Καραγιάννης και Κ. Κανελλόπουλος (επιμ.), *Από τη Μεταπολίτευση στην κρίση. Όψεις και προοπτικές της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας*, (σελ. 310-332). Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης.
- Λυριντζής, Χ. (2000). Κόμματα και δημοτικές εκλογές: η ανασυγκρότηση μιας μακρόβιας σχέσης. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 15, σελ. 7-23.
- Μακρυδημήτρης, Α. (2002). *Κράτος και κοινωνία των πολιτών*. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις.
- Μουζέλης, Ν. και Παγουλάτος, Γ. (2003). Κοινωνία πολιτών και ιδιότητα του πολίτη στη μεταπολιτευτική Ελλάδα. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 22, σελ. 5-29.
- Παπαγιαννόπουλος, Α. (2009). *Θεσσαλονίκη...εν θερμώ. Ο συγκλονιστικός 20ός αιώνας της πόλης*. Α, Β, Γ' том. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης Παιδεία.
- Σερντεδάκης, Ν. και Κουφίδη, Μ. (2016). Κύκλοι διαμαρτυρίας και εκλογικοί κύκλοι: μια παραμελημένη διάσταση στη μελέτη της συλλογικής δράσης. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* (υπό δημοσίευση).
- Σωτηρόπουλος, Δ.Α. (επιμ.) (2004). *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών*. Αθήνα: Ποταμός.
- Σωτηρόπουλος, Δ.Α. (2017). *Η ελληνική κοινωνία πολιτών και η οικονομική κρίση*. Αθήνα: Ποταμός.

Ξενόγλωσση

- Della Porta, D., J. Fernandez, J., Kouki, H. and Mosca, L. (2017). *Movement parties against austerity*. Cambridge: Polity Press
- Heinrich, V.F. (2005). Studying civil society across the world: Exploring the Thorny issues of conceptualization and measurement. *Journal of Civil Society*, 1 (3), pp. 211-228.
- Karamichas, J. (2007). The Impact of the Summer 2007 Forest Fires in Greece: Recent environmental mobilizations, cyber-activism and electoral performance. *South European Society and Politics*, 12 (4), pp. 521-533.
- Simiti, M. (2017). Civil Society and the Economy: Greek civil society during the Economic Crisis. *Journal of Civil Society*, 13 (4), pp. 357-373

Λίστα Συνεντεύξεων

- Π1Α: Μέλος πρωτοβουλιών “Ακρίβεια ΣΤΟΠ”, “Διόδια ΣΤΟΠ”, “ΕΠΙΒΑΤΕΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ”, αιρετός και μέλος του ΣΥΡΙΖΑ έως το 2015

- I2B: Μέλος συμβουλίου εργαζομένων ΕΥΑΘ, υποψήφιος του ΣΥΡΙΖΑ έως το 2015
- I3Γ: Μέλος της Οικολογικής Κίνησης Θεσσαλονίκης.
- I5E: Μέλος του Δικτύου Ανταλλαγής «ΚΟΙ.ΝΟ» (Κοινωνικό Νόμισμα)
- I6E: Μέλος της Ένωσης για τα Δικαιώματα των Πεζών
- I7Z: Μέλος του Ανοιχτού Δικτύου για τη διάθεση προϊόντων χωρίς μεσάζοντες
- I8A: Μέλος της Green Attack
- I9B: Μέλος των Περιαστικών Καλλιεργητών
- K1A: Μέλος των Παιδιών εν δράσει
- K2B: Μέλος του Κοινωνικού Ιατρείου Θεσσαλονίκης
- K3Γ: Μέλος της κίνησης «Homotopia»
- K4Δ: Μέλος της ομάδας «Γρανάζια Ζωής»
- K5E: Μέλος της Ένωσης Τυφλών Βορείου Ελλάδος
- K6E: Μέλος της Πρωτοβουλίας για την Κοινωνική Διαχείριση των Απορριμμάτων και του Κοινωνικού Παντοπωλείου «Bio-Scoop»
- K7E: Μέλος ομάδας «ΑΜΕΑ Δράση για το κάτι άλλο»
- K9E: Μέλος της οργάνωσης «Καταφύγιο Γυναίκας»
- Λ1Α: Μέλος της οργάνωσης ΠΡΩ.ΣΚ.ΑΛ.Ο.
- Λ1B: Μέλος της Επιτροπής Προστασίας Σείχ Σου
- Λ1Γ: Μέλος της οργάνωσης «Αρκτούρος»
- Λ2Δ: Μέλος της κίνησης «Πολίτες για την Υποθαλάσσια»

Katerina Loukidou

Tracing aspects of civil society in Thessaloniki
before and after 2015

ABSTRACT

The article seeks to define the political and social milieu of civil society in Thessaloniki, the second largest city in Greece, in the last 40 years. It investigates the flourishing of civil society, which reached a peak during the first years of the economic crisis and receded when the party of SYRIZA came into power in 2015. Tracing different factors of civil society's growth in the city, it is argued that the abandonment of social movements by SYRIZA in 2015, which resulted in the retreat of collective action, does not have a permanent and definite effect on the long, complex, and ongoing process of civil society's maturity.